

КУЛТУРА ПОЛИСА
УДК 328(497.1):316.774
ПНР

СМИЉАНА НИНКОВ ЂОРЂЕВИЋ

Нови Сад

УБИСТВО ХРВАТСКИХ ПОСЛАНИКА У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ 1928. ГОДИНЕ И ОДЈЕК У ВОЈВОЂАНСКОЈ ШТАМПИ

Сажетак: Парламент Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца половином 1928. године карактерисала је политичка искључивост и немогућност проналажења заједничког језика између посланика владајућих странака и представника опозиције. Затегнута атмосфера створена бучним расправама о разним аферама и корупционашким пословима, увредама и међусобним оптужбама ове две стране, кулминирала је 20. 06. атентатом у Скупштини. Све је то било одраз сложених друштвено – политичких прилика, које ће 1929. године довести до укидања парламентаризма и завођења монархистичке диктатуре. У времену у коме је парламентаризам у земљи преживљавао све теже дане, када је највиши државни орган постао место које је одисало нетрпељивошћу и на којем су се прелазиле све границе пристојности, ни друштвена клима није могла бити другачија. Друштво у коме су основне људске вредности биле поремећене, имало је и штампу која је осликавала такво стање.

Кључне речи: Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, парламент, политичке странке, атентат, Пуниша Рачић, политичка криза, штампа

Убиство у Народној скупштини 1928. године

Стварањем два противничка табора, владиног, у коме су доминирале политичке странке из Србије, и опозиционог, у којем

је доминантну улогу имала Сељачко-демократска коалиција, у пролеће 1928. године Народна скупштина Краљевине СХС постаје поприште оштрих сукоба, који ће достићи врхунац 20.06, када је радикалски посланик Пуниша Рачић убио посланике Хрватске сељачке странке Павла Радића и Ђуру Басаричека и ранио Стјепана Радића, Ивана Пернара и Ивана Гранђу. Атентат у Скупштини је, по својој тежини, био преседан за европске парламент свог времена, озбиљно је пореметио већ и ионако пољуљане политичке односе у земљи и одредио је судбину парламентаризма у држави.

На скупштинском заседању дан пре почињених убистава, посланици су се нарочитом жестином сукобили око питања корупције у владиним редовима. Председник СДК Стјепан Радић је казао како се у скупштинској сали ствара психолошко расположење за убиства. Истог дана, уз супотпис још двадесетак посланика из своје странке, Пуниша Рачић је поднео захтев Скупштини да се Стјепан Радић лекарски прегледа, да би се тиме утврдило да ли је у „ нормалном стању ”, те ако јесте, да се максимално казни. Тражено је да се овај предлог усвоји као хитан, како би се „избегли нежељени догађаји, који иначе морају наступити услед оваквог понашања господина Радића”. Председник Скупштине Нинко Перић је одбио предлог, сматрајући да се не заснива на Пословнику. (Чулиновић, 1961: 525)

Све изговорене речи тога дана, као и многе изречене у периоду који му је претходио, сигурно би остале само део стенографских белешки са скупштинске седнице, да сутрадан на том истом месту није дошло до убистава.

Скупштинско заседање од 20.06. отворено је разматрањем записника са претходне седнице. Реч је узео посланик ХСС, Љубомир Маштровић, који је ставио примедбу да у записнику нема изјава радикала Томе Поповића (са Косова) и Пунише Рачића (из Црне Горе), који су рекли да неће бити мира док глава Стјепана Радића не падне. Захтевао да се то накнадно унесе, а затим је рекао: „Ми овде сви осећамо, да се налазимо у једној тешкој атмосфери, у којој се хоће да се створи психологија убијстава, и то убијстава оних људи, који представљају најнапреднији и најјачи дио народа у овој држави, а то су г.г. Стјепан Радић и Светозар

Прибићевић. И ја молим г. Предсједника Народне скупштине, да томе стане на крај, јер ако се пусти мах стварању такве психологије, нека се зна да ће онда бити расуло ове државе, јер кад нас не буде у овој држави, биће расуло”. (Чулиновић, 1961 : 526) Нинко Перић је потом рекао како се у записник не уносе упадице, па стога наведено и није забележено. Тома Поповић је потом тражио реч, па пошто се бука стишала, рекао је : „Народни посланици су дошли овде да врше своју дужност и ја сам дошао овде да вршим своју дужност, а нисам дошао да гледам циркус у Народној скупштини...Г. Радић нема права да позива ниједног посланика да слуша његове бљутаве говоре. Свачије паметне и разложне говоре цела Народна скупштина са највећом пажњом слуша, али луде говоре Стјепана Радића, који не пристоје ни једном кочијашу, са кочијашким вицевицама, не мора цела Скупштина да слуша” (Чулиновић, 1961 : 526) Нинко Перић је због увредљивих израза опомену посланика за говорницом, који је наставио: „Шта ви хоћете? Ја се вас не плашим. Ја ћу да вам кажем оно што мислим. Ако ваш вођа, ако Стјепан Радић, који брука хрватски народ, и даље продужи са вређањем, ја вам јамчим да ће његова глава пасти овде!. Ја вам, господе, то кажем и ја од тога не бежим ! За то неће бити кривац Србија, неће бити криви Срби, него ћете бити криви ви, који нисте дресирани...” (Чулиновић, 1961 : 527) Због изговорених речи, Поповић је кажњен писменом опоменом, а онда је, пошто се стишала галама настала протествовањем представника СДК лупањем о клупе, за говорницу стао Пуниша Рачић. Рекао је: „ Морам, господине председниче, изразити моје жаљење што констатујем да ме сметају пре него што сам ма шта казао. Господе, народни посланици, морам да изјавим жаљење што господин председник одузима реч посланицима, који се револтирају на тако страшне псовке и што кажњава оне који кажу без икакве увреде да ће бранити част, а не кажњава оне који псују посланике и руше углед парламента. Ја жалим, господине председниче, што ви са тог места тако штитите нашу част.И, господе, кад се преко нас доноси у народ и кад се руши наш углед и пред нашим народом...Господе, од кад сам се ја умешао у људе, кад сам постао човек, ја нисам никада у својему јавном раду изгубио из вида ни један момент, да чувам интересе српског народа, интересе своје отаџбине... Нигда српски интереси- кад пуцају пушке и топови-

нису више били доведени у опасност према својој нацији и отаџбини, отворено кажем да ћу употребити и друго оружје, које треба да заштити интересе српства. Има неколико година, од када је требало да се наша држава консолидира, од када је требао наш народ да искористи све што је стекао у рату својим јунаштом и вјерношћу према савезницима, дотле је један део нашег народа употребљавао, што је најгоре, клевете да омета сређење и интересе нашег народа и ове наше државе...” Посланик ХСС, др Иван Пернар је из скупштинске клупе узвикнуо Рачићу: „ Опљачкали сте бегове ! ”, након чега је посланик за говорницом тражио од председника Скупштине да казни, јер ће, у противном, сам то учинити. Како Перић није одреаговао, Рачић је, у великој галами која је потом настала, узвикнуо : „ Ко год буде пукушао да се стави између мене и Пернара, погинуће ! ”.(Чулиновић, 1961 : 528) Председник скупштине је тада прекинуо седницу и изашао из сале. Скупштински стенограф Божовић, који је био и дописник *Политике*, наставио је да прати даљи ток догађаја. (Глигоријевић, 2002: 307) Према његовом сведочењу, кад је Рачић извадио револвер, пришли су му министар правде Марко Вујачић и посланик Милош Тупањанин, намеравајући да га спрече да оружје употреби. Рачић је затим тражио од Пернара да се извини, али он то није учинио. Пуниша Рачић је потом пуцао у Пернара, који је пао рањен. Павле Басаричек, посланик СДК, пришао је Рачићу покушавајући да га заустави, али га је овај једним метком усмртио. Трећи метак је ранио Стјепана Радића, који је седео у првој клупи, док је четвртим погођен Иван Гранђа, који је покушавао да заштити свог председника. Павле Радић, такође из СДК, потрчао је према Рачићу, али је и он постао мета атентатора, па се срушио пре него што је успео да било шта учини. Завладала је општа паника. У том метежу, Пуниша Рачић се неопажено изгубио, кренуо је према министарској соби и изашао на споредни излаз. Десетак корака иза њега ишао је Нинко Перић. Повикао је полицајцима да га ухапсе, али се они нису снашли, не знајући шта се управо догодило, па је атентатор замакао иза угла и ту му се траг изгубио.

Ђуро Басаричек је умро још у скупштинској сали, а Павле Радић истог дана у болници. Стјепан Радић је преминуо 08.08. исте године.

По извршеном злочину, Пуниша Рачић се једно време скривао, а затим се предао властима. На суду се његова одбрана заснивала на томе да је пуцао на посланике јер је био изазван, дубоко увређен у свом личном и националном поносу. Осуђен је на двадесет година затвора.

Према речима Глигоријевића, док је Рачић робијао, проносите су се у народу гласине како он не издржава казну, него само дође сваког првог дана у месецу и прошета се кроз круг осуђеника, тек толико да га виде. Међутим, по тврдњи овог аутора, Рачић је све време издржавања казне у пожаревачком затвору Забела доживљавао најтежа шиканирања и малтретирања. (Глигоријевић, 2002 : 309)

Радикалска штампа о убиству у Скупштини

Застава

Први број листа *Застава* изашао је у Пешти, 21. 02. 1866. године. На челу редакције био је Светозар Милетић, као власник, главни и одговорни уредник и издавач. Средином 1867. године лист је пренет у Нови Сад. По расулу Милетићеве Либералне странке, чије је гласило дотле била, осамдесетих година постала је орган Радикалне странке, под уредништвом Јаше Томића. У време Краљевине СХС, овај новосадски дневник је заузимао прво место међу српском штампом у Војводини. Међутим, било је прилично тешко задржати ту позицију, не због конкуренције других локалних листова, већ из потребе да се стално проналазе начини како би се одржао корак са моћним београдским дневним листовима. Обележена као страначко гласило, притиснута материјалним проблемима, са садржајем који је често био оптерећен кризама у партији и неслагањима у редакцији листа, *Застава* није успевала да израсте у модеран политички дневник.

Почетком 1921. године, млађи новинари, који су преузели *Заставу* од Јаше Томића који се због болести повукао, трудили су се да лист осавремене, те је и у наредној години настављен успон. Међутим, услед пораста трошкова штампања, прибегло се непо-

пуларној мери, па је цена листа расла. *Застава* се у Новом Саду појављивала рано ујутро, али је остатак Војводине углавном тек сутрадан био у прилици да прочита најновије вести, што је довело до опадања броја читалаца у тим крајевима. Током 1923. године прибегло се реорганизацији листа, али такве намере нису много утицале на акционаре који нису били задовољни оствареним профитом, те су се финансијски проблеми наставили. Наступило је време када су радикали почели да губе своје позиције, па је расуло у партији постало главна тема у политичким круговима. У таквим околностима, у *Застави* су се све чешће користиле грубе речи када се писало о политичким противницима. До 1929, када је престала да излази, *Застава* је у новинарском погледу стагнирала. Спорадично објављивање фелтона и осврти на културна дешавања, те увођење понеке нове рубрике, били су много ређа појава од личних разрачунавања који су чинили основни део садржаја. Сви покушаји да се листу врати стара слава, остали су без успеха. После увођења диктатуре краља Александра, деоничарско друштво *Заставе* је пало под стечај због нагомиланих дугова. Син Светозара Милетића, др Славко Милетић, 01. 04. 1929. године је преузео власништво листа, али већ после две недеље, након шездесет и шест година постојања, појавиће се последње издање.

Током 1928. године *Застава* је излазила у шест сати увече, „сваки дан сем понедељника и празника”, како је стајало у заглављу листа, тако да се вест о догађајима у Скупштини појавила наредног дана. (*Застава*, бр. 140 од 21. 06. 1928) На првој страни, под насловом *Крваво обрачунавање у Народној Скупштини*, каже се : „Страховита атмосфера која већ недељама притискује нашу Народну Скупштину данас је пре подне избила у катастрофалан лом и завршетак. Пренапетост живаца и затегнутост стрпљења довели су до крвавог обрачунавања међу народним посланицима и крвљу народних посланика забележен је овај страшни догађај у историји нашег парламентаризма”. Даље у тексту се обавештавају читаоци да се детаљи о догађају не могу објавити, јер су телефонске везе са Београдом прекинуте, а једине информације којима се располаже су добијене од путника који су то поподне стигли из престонице. Међу њима је и један посланик, али се не наводи његово име, као ни партија коју у парламенту заступа, него је у поднаслову *Лом у парламенту* дато његово сведочење: „Данас пре

подне на седници Народне Скупштине опозиција је наставила са опструкцијом. На народног посланика из Црне Горе Пунишу Рачића осула се била нарочита палба речима са стране радићеваца, јер су ови били огорчени на Рачића због тога, што је он поднео предлог да се прегледа умно здравствено стање Степана Радића. Рачићу су добачене разне увреде, док је он мирно говорио”. Потом следи поднаслов *Крваво обрачунавање* и наставак сведочења, у коме се говори о томе како се „револтиран изазивањем и вређањем”, посланик за говорницом обратио за помоћ председнику Скупштине, молећи да га заштити од вербалних напада, али пошто се то није догодило, „Рачић је изгубио моћ над својим нервима”. На крају текста каже се да се вест о збивањима у Београду пронела Новим Садом око поднева и кружиле су разне верзије, док није по подне стигао воз из Београда, када је уредништво листа „одмах афиширало аутентичан приказ догађаја”.

Читава наслова страна наредног издања посвећена је претходном дану. Већ сам велики наслов *С. Радић се осећа добро - Стање др. Пернара погоршано - Влада одлучно демантује све вести о оставци - Решење о притвору Пунише Рачића*, наговештава да је редакција листа сада располагала бројним информцијама. Наводи се да ће „догађај имати далекосежне последице”, али и да влада неће поднети оставку, јер не преузима на себе ниједан део кривице. (*Застава*, бр. 141 од 22. 06. 1928) У даљем тексту стоји: „Ипак се јавља тенденција, да се ступи на неки начин у контакт са опозицијом, те да се постигне у доброј вољи изврстан споразум са опозицијом, ако то опозиција буде хтела. Притиснута догађајима, влада је вољна да пружи руку помирицу, али ипак не мисли, да у концесијама иде предалеко”. Испод подналова *Радикали осуђују злочин*, каже се и следеће: „Нерасположење радикала је због последњих догађаја директно упућено против Св. Прибићевића, кога сви сматрају кривцем за све... Они верују и испоједају то отворено, да се Прибићевић у души радује последњим догађајима и да их је он с планом и систематски изазвао у вери, да сада има да дође „његово” време. Огорчење је против Прибићевића стога неописиво међу радикалима тим више, што он наставља тамо, где се стало, протура систематски и с планом и даље вести о томе, као да се ово што се десило, било унапред шта више и са знањем владе спремно!”.

Већи део прве стране суботњег издања чине кратке вести. Прва говори о побољшању здравственог стања посланика који су рањени у Скупштини. У наредној се каже: „Др. Пернар је дао изјаву, у којој напада председника Скупштине дра Перића. Тврди, да би у оном тренутку пуцао на њега, да је имао револвер!”. На истој страни налази се и чланак *После трагичног догађаја*, који садржи и следеће: „Најтеже је то, што јавност не може да нађе разјашњења ни оправдања за овај злочин Пунише Рачића, чак ни у томе, да је био луд и ван себе у афекту, јер је случај хтео, да су погођени баш изразити прваци и вође ХСС- а тај момент искључује по фаталности- случајност. Напротив више говори за то, да се мора претпостављати обрнуто. Не да се ствар разумети ни са кога било гледишта, а нарочито није могуће, како то неки веома неспретно покушавају да учине, т.ј. да објашњавају ствар испадом у личну част дубоко повређеног човека. Сумњива част г. Пунише Рачића не може тражити еквивалент за своју репутацију, а још мање сме праће те части да баци целу нашу јавност и иностранство у немире и трзавице, којима се не да у овом часу још сагледати крај. Једно једино се као императив намеће- а то је, да ова влада уступи место комбинацији која ће значити бар добру вољу, да се растровани односи видним неким начином упуте своје лечењу и бар за будућност подели одговорност владања на ширу парламентарну платформу”. На крају се закључује: „Ваљало би, дакле, уместо арогантног пркоса и демантовања да влада не даје ни после свега овога оставку – ваљало би, да се одмах приступи акцији за стварање шире концентрационе владе или бар за први мах радикалној измени главних личности у данашњој влади, јер за ове вецује узбуђена јавност све недаће које нас у последње време систематски погађају”.

И другог дана викенда након убиства у згради Скупштине, ова тема је заокупљала пажњу јавности, па је такав случај био и са *Заставом*. На насловној страни, под насловом *Представнике Народне Скупштине и делегате србијанских странака уплашио Прибићевић, па не учествују на сахрани у Загребу - Загреб одбија саучеиће београдске општине*, *Застава* доноси вести, које наговештавају заостравање политичке ситуације у земљи. Текст тог чланка почиње овим речима: „У Београду је сада све мирно. Цела ситуација је у главном у Загребу, односно пажња политичких фа-

ктора је скренута Загребу, када се врши свечана сахрана земних остатака Павла Радића и дра Басаричека. Пре него што се обави ова сахрана, односно пре него што пређе опасност по живот г.Радића, у Београду се не очекују никакви завршни догађаји. Све што се ради, то су само припреме.” (*Застава*, бр. 143 од 24. 06.1928)

На другој страни истог броја, посвећена је пажња догађају о којем је дан раније дато врло кратко саопштење. Испод наслова *Демонстрације у Загребу*, следи: „Одувек је Загреб познат по плаховитости своје уличне публике, која је често и сувише брза у приређивању демонстрација. Појмљиво је огорчење присталица сељачке демократије поводом трагичне погибије њихових првака. Невине жртве које су пале у парламенту апсолутно свако без разлике партијског обележја жали и осуђује крвави злочин. Но ипак осудити се мора и оно што ради загребачка улична публика. Тешки тренуци које преживљује цео наш политички живот ни најмање неће бити ублажени него напротив баш погоршани таквим немилим инцидентима и крвопролићима, као што су загребачке демонстрације”. Аутор текста напомиње да „треба само озбиљно и трезвено сагледати стварност и мислити на све оно, што може бити последица наших нежељених евентуалних унутарњих неприлика”. Затим каже и: „Загреб не треба да заборави да је доста велик круг наших националних и државних непријатеља и нека има на уму да од њега није баш тако далеко талијанска и мађарска граница. Истрагом се додуше доказало да су прави инспиратори и приређивачи крвавих загребачких демонстрација плаћеници и најамници московских комунистичких тирана. Но, и поред тога, Загреб и загребачка штампа као и јавност треба енергично да стану и сами на пут и спрече оне, који би да и у ову тешку нашу унутарњу ситуацију унесу још више незгода”.

Реченица којом започиње наредно издање *Заставе*, гласи: „Политички догађаји у Београду су се отпочели развијати већ пуном паром”. И сама део текста под насловом *Влада одлучно брани своје позиције – Билтен здравља Стјепана Радића „билтен” опстанка владе! – У земљи мир и ред*, ова реченица наговештава да ће после само једног нерадног дана за овај лист, уторак донети, већ на његовој насловној страни, много нових информација о стању у држави. (*Застава*, бр. 144 од 26. 06. 1928). Једна за дру-

гом, ређају се вести које су обележиле претходне дане: „Ноћас је био у Двору г. Вукићевић, а данас пре подне др. Корошец... Демократи су одржали данас пре подне конференцију. Конферисали су такође и радикали. Много је у политичким круговима претресано питање оставке владе г. Вукићевића... Билтен о здрављу С. Радића постао је уједно и „билтен” ове владе!... Лекари су о стању здравља С. Радића издали саопштење: опште стање непромењено – није лоше... Пернару је боље, док је Гранђа међутим због ране данас изненада имао повишену температуру... Према извештајима владе, у држави свуда влада примеран ред и мир”.

Чланци, на првој страни (*Крв људска – посред Народне Скупштине*), те на другој (*Зрели плодови фаталних погрешака*), говоре опет о одговорности владе за ситуацију у Краљевини, али не доносе ништа ново у односу на претходна издања. Али, овог пута *Застава* даје осврт на писање иностране штампе о минулом догађају. Тако се у тексту *Писање чехословачке штампе о трагедији у Нар. Скупштини*, каже: „Чехословачки политички фактори и чехословачка јавност увек пажљиво прате догађаје у нашој држави, а у последње време са нарочитим немиром следоваше борбу, која се завршила тако трагично. Цела чехословачка штампа дубоко ожалосћена и тужно информише читаоце о овом жалосном догађају, коментаришући га у многим чланцима”. Затим се наводе листови који су се бавили овом темом и цитирају се мишљења тамошње јавности о стању у Краљевини СХС, а онда се закључује: „Позивање на помирење, уједињење и савлађивање самих себе – јесте лајт- мотив чланака чехословачке штампе...”

Поред наслова *Влада чека са оставком, док оздрави Радић – Радић изван животне опасности*, који прати актуелне домаће теме, лист је у новом броју штампао и текст *Освестимо се!*, који потписује Павле Терзин. (*Застава*, бр. 145 од 27. 06. 1928) Говорећи у уводном делу о атентату, он даље пише: „Свако се згража и узбуђено пита: је ли могуће да брат на брата дигне оружје и постане братоубица? Уједињени, у место да се грле, љубе, они се као целати мрцваре па не помишљајући чак ни на невинне жртве убијених отаца. Брат постаје небрат и злочинац. А све зог чега?! Због партијске несношљивости, веле наивни. Безумље нас обузима и човек постаде звер, а брат – злочинац”. Пошто у неколико реченица прокоментарише ситуацију у парламенту, Терзин наста-

вља: „Па је ли онда чудо, што се нађе душевно и живчано слабији те се обезуми и проли крв?! Човек у афекту нема хладног разума и логичног расуђивања, њега не освести ни разборита логика кривичног закона, јер он расуђује под притиском присилних представа. Пунишу Рачића ни данас неће нико уверити да он није својим чином бранио српско име и своју част и да се он огрешио о принцип морала”. Међутим, по Терзину, Рачић се не може смарати јединим кривцем за „братоубилачку несрећу”, што и поткрепљује речима: „Са психолошког гледишта проливена братска крв суши се на греху оних, који дозволише и одржаваху стање да се браћа за толико времена међусобно драже и један другог у бласто унижавају”.

Иако је и у јулу штампа извештавала о побољшању здравственог стања Стјепана Радића, почетком наредног месеца прогнозе баш и нису биле оптимистичне. Тако се у *Застави* која се на киосцима појавила 7. 08, на насловној страни врло кратко саопштава: „Према најновијим вестима из Загреба, С. Радићу је стање погоршано”. Међутим, оно што је обележило прву страну је вест о још једном крвавом злочину, овог пута у Загребу (*Застава*, бр.177 од 7. 08. 1928) Управо тако и насловљен – *Крвави злочин у Загребу*, овај текст доноси следеће: „Политичка страст и луда неразборитост опет нанеше тешку љагу нашем народу. Злочиначка рука једног фанатика угасила је један живот из политичких мотива и ради крвне освете. Жртва је пала наред Загреба, што овај злочин чини тежим. У суботу после поноћи пао је уредник београдског листа *Јединства*, познати новинар Влада Ристовић, жртвом политичке и крвне освете. Ристовић је путовао за Приморје, али је у Загребу прекинуо пут, да се информише о политичким приликама. Око 1 сата после поноћи у башти кафане „Кола” препознали су га неки хрватски омладинци и одмах га напали, изуда-рајући штаповима и песницама. Ристовић се једва бегством спасао, сео у аутомобил и одјурио на полицију а оданде у болницу да га превију, јер је био озлеђен. Изашавши из болнице Ристовић се са полицајцем упутио поново на полицију, али га одмах пресретоше три младића и један је испалио седам револверских метака”. Наводи се да је новинар одмах преминуо, док је полицајац који га је пратио повређен, а затим следи: „Атентатор је још у току ноћи ухваћен, зове се Јосип Шуњић и железнички је радник. На саслу-

шању атентатор је изјавио, да је Ристовића убио због његовог писања у листу *Јединство*, и због његових чланака и нападаја на вође сељачке демократије. Атентатор је служио у Београду и оданде познаје Ристовића; чим га је видео у Загребу он се одмах одлучио да га убије”. О односу Београда и Загреба, каже се, на крају текста, следеће: „Злочин овај затроваће још више наше политичке прилике и братоубилачка борба изравнала је сад Загреб са Београдом”.

Смрћу вође ХСС, у жижу интересовања јавности вратио се „београдски злочин”: „Вест о смрти С. Радића веома је узбудила и потресла све политичке кругове у Београду, па је тако данас цео дан ситуација протекла у знаку успомене на великог вођу хрватског народа. Рањен при познатој крвавој трагедији у Скупштини, пуних шест недеља је Радић преболео неколико фаза у своје болесничком стању. Злочиначко танае раздрло му је било тешке унутарње озледе у трбуху, но прва лечничка помоћ и операција спасоше га. Немирни дух Радићев а још више утицај његове околине, одведоше га међутим пре времена из београдске болнице, где је потпуно пошао био путем оздрављења. Загреб и тамошња политичка атмосфера нису били погодни за Радићево оздрављење, па се шта више Радић одмах уплео у вртлог политичке борбе, што је врло рђаво и погубно утицало по његово здравствено стање”. (*Застава*, бр.180 од 10.08.1928)

На првој страни истог броја објављен је и текст Павла Терзина *Крвава десетгодишњица*. Починје овако: „Уместо крунисања јединства... небратско разједињење. Уместо братског загрљаја...крвно непријатељство. Ето у томе знаку нам се испољава десетгодишњица ослобођења и уједињења. Да страшне судбе, још грознијег морала! Србин убија уједињену браћу Хрвате у сред парламента; Хрват стреља по сред бела Загреба брата Србина. Убијају се тако жучно, као да су од памтивека крвни осветници...Није Рачић убио своје жртве из крвожедности. Није Шуњић зликовачки стрељао Ристовића у Загребу. Обојицу је избезумило раздражено осећајно стање у коме се данас налазимо сви а понаособ Хрвати према Београду и обрнуто”. Своје виђење прилика у земљи аутор изражава речима: „Београд нека прими из руку мирољубиве и пожртвоване Шумадије маслину гранчицу мира и нека је пружи Загребу. А бели Загреб нека прими братску руку по-

мирљивости на срећу и спас и своју и свију нас. Оперимо невином крвљу умрљану десетгодишњицу, доста је било свађе и расстројства!”

Тако је у другој половини 1928. године писало гласило Радикалне странке – *Застава*. После само неколико месеци, он то више неће бити. Шестојануарски режим ће му 27. 01. 1929. изменити изглед насловне стране, па испод имена листа више неће стајати „орган Радикалне странке”, него само „дневни лист”.

Поклич

Радикалски лист *Поклич* изашао је само једном, у Новом Саду, 19. 08. 1928. године. Покренуо га је у Љубомир Вуловић, који је био учесник у борбама на солунском фронту, а пензионисан је као краљевски покрајински намесник за Босну и Херцеговину.

У заглављу листа пише: „Ово важи као први број прве (и, ако Бог да, последње) године листа, који се покреће као „громки глас (будуће) Организације Несебичних Радикала”, намењен духовној обнови, - препороду Странке”. На осам страница свог листа, који је издао новцем сакупљеним од својих пријатеља, Вуловић се залаже за обнову Радикалне странке. Обраћајући се „честитом радикалском народу”, он каже: „Радикалну Странку као најважнији орган (део) Јавног Живота Народног нам Тела, као срце његово, треба спасти. Може ми се веровати, да сам толико паметан, да јасно увиђам, да је један човек не може спасти. Један човек – једно зрно песка у мору. Али ако сви, који могу помоћи, скоче на ноге, ако у њеним легијонима има толико животне снаге, да они сами хоће да се ослободе од зла, које их притискује, њени ће се легијони ослободити. Странка ће се спасти... Не дајмо нашу милу Мајку, нашу многозаслужну Народну Радикалну Странку, живу у гроб покопати! Није њено „тело за опело”! А док је нас „биће дана”, вратиће се опет њени сјајни дани, ако има само колико- толико нас, честитих радикалаца, који то хоћемо. Неће зато требати много ни труда ни трошкова ни времена. Треба имати за то нешто мало- воље. Хоћете ли, радикалци?” (*Поклич*, бр. 01 од 19.08.1928)

На насловној страни листа, у тексту који отвара ово издање, насловљеног са *Увод*, Вуловић говори о атентату у Скупштини : „ Тај догађај, скоро сличан трагичној косовској вечери, са свима досадањим и евентуалним будућим последицама сматрам за огромну националну несрећу целе нације Срба, Хрвата и Словенаца, па ми зато, и испуњава душу најживљим учешћем, заједничким са свима родољубивим синовима Земље; у дубокој тузи и неизмерном болу због ње ”.

У истом тексту, Вуловић само помиње да му је Нинко Перић, председник Народне скупштине кум, да би затим, на петој страни, под насловом *Оставку, Куме- Нинко!*, говорећи о одговорности за атентат, рекао и следеће: „Треба да знаш, куме- Нинко, да стотине хиљада, честитих, савесних, осећајних синова Земље, уверен сам, мисле (ево као ја), да си ти имао први својим положајем да одмаздиш онај страшни потрес темеља Отаџбине и да утишаш онај шкрипут оних костију у њима. Јер, да ниси у целој ствари апсолутно ништа, ни трунчицу крив, био је ред, да као осећајан човек, (у знак свог узбуђења, свог жаљења, своје туге, свог ужаса, свог потреса, да речем, због догађаја, који се десио без икакве твоје кривице, рецимо), положиш оставку на част Председника Скупштине, само зато што си, рецимо, био несретан, да је над оном страшном седницом Народне Скупштине била твоја рука; дакле, само због тог твог „малера” само. И не само то, него „да је среће”, да си као такав, као „обичан народни посланик” из обичне клупе посланичке, досада већ поднео, ти лично, нико други, законски предлог Народној Скупштини, да се узакони, да се за идућих 25 година, у знак жалости, оно велико звоно председничко у Скупштини, којим си звонио, кад су највеће ларме у Скупштини бивале, држи на Председничком столу стално завијено у црни „флор”, ако да када би, недај Боже, опет долазило до онаквих ларми у Скупштини, па оно звоно опет зазвонило, да оно својим потмулим, пригушеним звуком опомиње за идућих 25 година г.г. „лармације”, да се међу њима почињу да крећу душе Павла Радића и Ђорђа Басаричека и сенка Пунише Рачића!”.

У устом тону, у још много штампаних редова, Вуловић наставља да оптужује Нинка Перића.

Поклич није заживео. Не знамо шта је његов творац желео да каже написавши да је то „ први број прве (и, ако Бог да, последње) године ”. Да ли ни сам није рачунао да ће се други број штампати? Или је, истакавши у самом врху насловне стране да лист издаје „ на Преображење, 1928. године ”, мислио да ће својим речима утицати на радикале и преобразити их, па више неће бити потребе да се „ громким гласом ” обраћа јавности?

Банатски гласник

Уредник *Банатског гласника* из Великог Бечкерека био је Милан Јевтић. У редакцију листа је дошао из Београда, пошто се вратио из Америке. Отворено је писао о корупцији у друштву, па су тужбе против њега биле честе. Сматрао је да је Протић на правом путу, у уверењу да полицијски режим треба да буде замењен просвећеном владавином. *Гласник* је тврдио да је ревизија Устава још најмања жртва која би се поднела за највиши идеал: јединство са браћом Хрватима . (Попов, 1983 : 178)

Мото листа је био „Шта зна Србија – зна и Банат”, чиме се давала јасна порука читаоцима. Иако је у заглављу стајало да је то „ једини српски дневник у Банату”, услед материјалних и техничких проблема, није излазио свакодневно.

Године 1928. *Банатски гласник* је иза себе имао традицију дугу једанаест година. Први пут после атентата у Скупштини, изашао је 22.06.1928.

На насловној страни налази се чланак под насловом *Где је Фронтска, ту је Гробова*, који потписује Јевтић. (*Банатски гласник*, бр.25 од 22.06.1928) У уводном делу се каже: „Већ неколико месеци наш политички живот брекће под притиском једне јако загушљиве атмосфере. Један знатан део политичара у Народној скупштини, и у чаршији, и на рољевима, успео је све своје силе да затрује цео наш јаван живот једним страховитим отровом душевним: духом зазирања и сумњичења”. У наставку текста, Јевтић пише: „Нико паметан и уман не може данас бранити несрећног Рачића – што је прибегао недозвољеном начину, и ако убичајеном у крају из кога је дошао, да брани част, која му је упрљана, тешко упрљана не на сокаку, не у кафани, већ на сред збор-

нице наших најбољих и најмудријих... За колац Пунишу Рачића! Али да с привежу за стуб срама и стида, да се јавно привежу, и они несрећници, чији је сав политички посао за читаву деценију исцрпео у то да душу овог доброг и честитог народа трују оним истим отровом, којим ју је тровала несрећна Аустрија, и још несрећнија Мађарска за читаво столећа”. Сматрајући да последице трагедије у Скупштини не би смеле да се одразе на будућност и налазећи јој пандан у прошлости, аутор каже: „Онај тешки и претешки бол, који данас грчи и стеже душе наше с једног на други крај ове земље, тражи да се предузму све мере да та крв буде само крв, тај бол буде само бол ове несрећне генерације наше, - да то не продре у срца и душе деце и унучади наше. Ова велика трагедија која се одигра овако свирепо и отрже нам онако лепе људе, та језовита трагедија има у себи нечег косовског. Има ли, и у овој несрећној генерацији нашој, људи оног гусларског кова који је својим дивним мелемима лечио тешки бол за палим Милошем, за погинулим Бошком, за толиким другим лепим витезовима чији лепи и слатки животи дају оно узвишено, оно усхитљиво великим трагедијама?”. Јевтић не објашњава на које „Фронтска” је мислио када је давао наслов свом чланку. Да ли се, по њему, можда подразумевало да је прављење тзв. пречанског фронта могло имати за последицу и све оно што фронт, као бојиште, са собом носи?

У свом следећем издању, *Банатски гласник* је објавио текст *Без чега нема парламентаризма?*, у коме се говори о посланицима који су страдали „од руке једног манијака” у „злосрећној Народној Скупштини”, која је дозволила да свака друга реч у њеном записнику буде „тај и тај је лопужа, тај и тај је пљачкаш”. Даље се каже: „Тој пракси, никад незапамћеној у оној малој Народној Скупштини, коју је опремала и плаћала она лепа, она витешка Србија, био је једини прилог који су нашој историји донели Хрвати Радићевог кова. То је сва њихова актива за ових десет година”. (*Банатски гласник*, бр. 26 од 29.06.1928) На крају излагања о парламентаризму стоји и следеће : „ У нашој политичкој историји имали смо ми Срби далеко много више жртва него што су ове које данас приносе наша браћа Хрвати. Ми смо те болове подносили као мушки људи – ово што сад чине наша баћа Хрвати, то је, с опроштењем, обично кривљење”.

Месец дана после атентата у Скупштини, читаоци *Гласника* су били у прилици да сазнају шта је о томе мислио наш научник, Михаило Пупин, захваљујући преписци коју је водио са власником овог листа. Последњи редови писма које је у целости објављено на насловној страни, гласе: „Ја примам *Банатски гласник* редовно и у сваком броју налазим по нешто што ме интересује. Љубопитљив сам да чујем шта *Банатски гласник* пише о убиствима која су се десила у Народној Скупштини. Она су учинила врло лош утисак на америчко јавно мњење, а мене су грозно потресла, јер у њима видим један чин који ће из темеља потрести братске односе између Срба, Хрвата и Словенаца. Те одношаје треба гајити, јер од њих зависи будућа слава и величина југословенске државе. Та је мисао била у глави покојнога Стојана Протића. Кад сам се с њиме последњи пут састао у Београду пре седам година он је био спреман да тој мисли принесе највеће жртве. Али, на жалост, народ га није разумевао. Будућност ће показати његову велику мудрост и његов велики патриотизам”. (*Банатски гласник*, бр. 29 од 20.07.1928)

Гласник је своје читаоце о смрти Стјепана Радића известио 10.08.1928, текстом следећег садржаја: „У среду, у свом дому, у Загребу, преминуо је у 58. години, Стјепан Радић, велики хрватски трибун, бивши министар просвете у нашој Краљевини. Смрт је дошла као последица шећерне болести, од које је Радић одавно патео. Рана је ту болест привремено погоршала. Из Београда је Радић отишао исцељен потпуно од те ране. Ну, у Загребу су навалили на њега они политички мародери и, не дајући му да се одмори, уморили су га пре времена – јер су се бојали да ће се прибрати и вратити са погрешног пута. Мир пепелу његовом!” (*Банатски гласник*, бр. 32 од 10.08.1928) Испод овог чланка стоји и вест о убиству новинара *Јединства*, Владе Ристовића. Наводи се и разлог његовог боравка у Загребу, где је и страдао: „Ту је чекао да ноћу настави пут, неки кажу за Сушак, где му се, у једном католичком заводу, налазе две синчића. Вели се, даље, да је у Загребу имао да наплати неко потраживање – а та му је свота била потребна да плати дуг за издржавање своје дечице”. После изношења детаља о овом догађају, каже се да Ристовић као новинар није био баш велики католик, што се и поткрепљује следећим: „Једно време бранио је г. Раду Пашића. У последње време уређивао је *Јединство*, у коме је сурово нападао г.г. Радића и Прибићевића”.

Демократска и самосталска штампа о атентату у Скупштини

Панчевац

Недељник *Панчевац*, почео је да излази 1919. године, у редакцији демократе Душана Бошковића, који је 1925. године био један од четрнаест посланика који су се, на челу са Прибићевићем, издвојили из Демократске странке и основали Самосталан демократски клуб. Месни одбор у Панчеву је одобрио став свог вође, па је и лист постао „самосталско” гласило. Међутим, тадашњи главни и одговорни уредник, Миховил Томандл, није се сложио са оваквом политичком одлуком и прекинуо је дугогодишњу сарадњу са Бошковићем. Функцију главног уредника од тада су вршили Младен Преших, те Дејан Матејић, док је сам власник био и одговорни уредник. У фебруару 1926. године Матејића је у редакцији листа сменио адвокатски приправник Стеван Пурковић, који ће убрзо ступити у адвокатску канцеларију Душана Бошковића, па ће њих двојица постати и политички тандем. Пурковић је наступао на зборовима и био је секретар Окружног одбора СДС, а његов посао је био и писање уводника у *Панчевцу*.

Три дана после атентата у Скупштини, *Панчевац* је донео текстове на насловној страни - *Страшни догађаји у Парламенту и Опет криза државне идеје*. (*Панчевац*, бр.26 од 23.06.1928) Испод првог поменутог наслова, који укратко описује след догађаја у Скупштини, каже се: „Зликовац и убица Пуниша Рачић ухапшен је у среду у 5 часова по подне. Истрага се води. Убица признаје злочин и не каје се. Распитивао се је, ко је све мртав. А, кад су му рекли, да су Пернар и Ст. Радић у животу, он је зашкрипао зубима као каква звер”. Последњи редови овог чланка говоре о улози страдалих посланика у политичком животу Краљевине: „Величина погинулог П. Радића и Басаричека, ове двојице Хрвата и Срба у исто време, ове двојице најчеститијих и најпоштенијих политичара и патриота, који су волели народ свој исто колико и децу своју, - њихову величину осећамо тек сада када их више нема међу нама. Њихови животи биће звезде водиле младим нараштајима, који долазе. А то ће бити захвалност народа, који ће је-

дини бити достојан оним жртвама, које су велики покојници животима својим принели на олтар боље будућности народу свом!” Испод другог поменутог наслова, коментарише се настала парламентарна криза: „Ко зна како се родио овај парламент, тај се ничем добром није нити надао од њега. На злочину је пресвисно овај парламент, јер је у њему и зачет. Само слепци не виде, да је задатак режима у прошлим изборима био једино тај, да се учврсти један новопечен и насилан режим. Средства нису бирана. Слободе народа су гажене. Власт није служила држави, него режиму! Гоњен је свако онај, ко није хтео да се поклони политичким нулама!”. А о учинку опозиције у политичкој стварности, мишљење секретара Окружног одбора СДС у Панчеву је следеће: „Опозиција, сељачко – демократска коалиција примила је борбу од почетка. Примила је и одушевљено стала на страну народа против разбојника и силеција, који су ништавни као црви, кад нису на власти... Ништа није у стању да опозицију спречи у тој њеној борби ни сада. Видици једне још оштрије борбе већ су на помолу. Нема те силе, која је у стању да разбије и унесе забуну у редове јединствене коалиције ! То нека запамте сви они, који су позвани да буду регулатори народних тежњи и његове политичке борбе ”.

Једна од редовних рубрика у *Панчевцу* била је *Дописи*, обично штампана на другој страни овог листа. Последњег дана јуна 1928. године, „допис” је стигао из Великог Бечкереча: „У Вел. Бечкерек изазвало је свеопшти скандал понашање полицијских чиновника одмах у ноћи после страшног злочина у Народној Скупштини. Једна група полицијских чиновника предвођна једним подкапетаном у знак радости због убиства народних првака приредила је прве ноћи лумперај, на којему се је певало, свирало, веселило у велико, обилазили разни локали па чак и јавне куће. Уз звук музике певала се радикалка и додавао текст: Док је нама Пунише Рачића не бојмо се Прибца и Радића; док је нама Пунише Рачића не бојмо се Степана Радића”. (*Панчевац*, бр.27 од 30.06.1928) У даљем тексту се осуђује овакво „недело које вређа грађанство”, а тим пре, наглашава се, када је познато да је у Великом Бечкерек најјача политичка партија управо СДС.

После Радићеве смрти, *Панчевац* је у свом првом наредном издању, на насловној страни као и већина новина, објавио ову вест. Означавајући овај губитак као „тешки удар”, са пуно поштовања се писало о председнику СДК.

Крајем августа 1928. године, *Панчевац* је о наставку рада „крваве и злочиначке Скупштине”, под насловом *Ето, шта је ново у политици*, писао: „ Сваки злочинац по природи ствари не мирује док не оде на место, где је извршио злочин. На то место вуче нешто неодољиво и злочинац мора да оде на то место пошто пото, па макар и знао, да ће тако бити ухваћен. Тако се десило и са посланицима владине већине, која је у својој средини однеговала и дала „јунаке” 20. јуна. Нису се смирили, док нису сазвали крваву Скупштину. А у сазватој Скупштини није урађено ништа, односно све што је урађено јесте лаж и издаја народних интереса. Примљен је записник са крваве и злочиначке Скупштине. Записник је ремек дело фалсификата и лажи. Политички историчар, кад га буде читао видеће једно дело покваренога доба и неваљалих људи”. (*Панчевац*, бр. 35 од 25.08.1928)

Још само четири месеца после овог издања *Панчевац* ће бити у прилици да овако смело критикује режим. Последњи број појавиће се 29.12.1928, неколико дана пре увођења монархистичке диктатуре.

Нова зора

Када се, након прегруписавања током читавог пролећа 1924. године, велики део демократске организације Беле Цркве одлучио да ступи у СДС, њихове комшије, вршачке демократе, још увек нису биле начисто да ли ће своју будућност везати за Светозара Прибићевића или за Љубомира Давидовића. До коначног разлаза дошло је у лето исте године, када је директор вршаког демократског листа *Нова зора*, др Светомир Мијатовић, са својом групом, ступио у СДС. Међутим, без потпоре давидовићеваца није могао да настави издавање, па је последњи број под његовим руководством изашао крајем јула 1924. На јесен су се давидовићевци први организовали и наставили да издају *Нову зору*. Уредник листа био је Власта Стаменковић, некадашњи артиљеријски мајор, а после две године, као сауредник, придружиће му се грађевински предузимач, инжењер Милан Јованчић. Њих двојица су били и секретари Месног одбора Демократске странке.

Према подацима који стоје у заглављу *Нове зоре* од 24.06.1928. године, Стаменковић и Јованчић су и даље заједнички

уређивали лист. Можда због тога што је излазила недељом, па се рачунало да су после атентата у Скупштини Вршчани већ свакако обавештени о овом догађају путем штампе која се у међувремену појавила у продаји, *Нова зора* је ту вест објавила четири дана после, али без неког упечатљивог и великим словима штампаног наслова, не попуњавајући текстом на ову тему чак ни читаву насловну страну. Дакле, насловљен као и већина чланака који су говорили о скупштинском заседању од 20.06. претходних дана у другим листовима, текст *Крвави обрачун у сред Скупштине*, доноси следеће: „Ми одавно прижељкујемо кризу парламентаризма и да би се једном изишло из тог парламентарног животарења због кога је грцао и народ и држава био је потребан један нарочити потез који би пресекао једном за навек нашу пародију парламентаризма. На жалост место политичког потеза дошао је револверски потез Пунише Рачића...”. (*Нова зора*, бр. 26 од 24.06.1928) Одговорност за „страховити злочин”, аутор овог текста не приписује само његовом починиоцу: „Зар је једну дегенерисану странку по сваку цену требало држати на управи земље и дати јој сву власт да путем исте спречи своје природно распадање и да у овој држави изигра све и свакога?”. Али, говорећи о моралној одговорности, која се овде доводи у директну везу са Светозаром Прибићевићем, даље се каже: „Пуних осам година тај нас господин дражи : Радић је дефетиста. Ви Србијанци не познајете Радића, са њим се не може конструктивно радити, Радић је издајник ове државе... И све то није сметало г. Прибићевићу да после тих осам година пригрли тог истог Радића и са њиме окрене фронт противу Србијанаца... Србијанци су лопови; Србијанци су стока! Ова метаморфоза г. Прибићевића у колико се њега лично тиче остаје његова лична ствар, ствар његовог политичког морала. Али она нас интересује у колико она одређује опозициони став његов и Радићев према Србијанцима. Тај став последњих дана био је изашао из оквира једне нормалне и поштене опозиционе борбе у једном дому који треба да служи као згариште националне мисли, а не крвава арена личних и партиских интереса”. Закључујући да је борба опозиције у парламенту дошла у „трагично финале”, аутор текста је написао и ово: „Сваки културан човек са гнушањем мора осудити овај зликовачки напад Пунише Рачића поред свега тога што га је Др. Пернар изазвао речима. И Др. Пернар је морао водити рачуна о

осетљивости Пунише Рачића, кога ако није познавао лично знао је бар толико да је Црногорац – а осетљивост Црногораца у погледу поштења, морао је учени Хрват познавати... Крвави епилог, господо посланици, нека вам буде жалосни моменто за будуће, да Скупштина није арена за расправу личних спорова!”.

После недељу дана, на првој страни *Нове зоре* освануо је упечатљив наслов, *Два лекара*, који је сигурно морао привући пажњу Банаћана. (*Нова зора*, бр. 27 од 01.07.1928) Тема текста је „рањени државни организам”, који „од удара задатог 20. јуна не може да дође себи”. Иако „нема ништа природније него да се све усредреди да се та рана залечи”, *Нова зора* види проблем у следећем: „Има два лекара: онај у Београду тзв.мандатор, у виду разних преговора, који су се отегли унедоглед, млако, врло млако приступа лечењу, док онај други, у Загребу, Радић, успева да савршено антидржавним изјавама позледи сто пута више него што онај млади лекар у Београду залечи. А код таквих лекара наравно да се рањено државно тело не може залечити, нити ће се уопште залечити, ако се не приступи радикалном лечењу”. *Нова зора*, у вези са тим, нуди овакво решење: „Свакако у првом реду, треба да се онај маниак лекар у Загребу онемогућити, да се т.ј. спречи у свом скроз антидржавном лечењу државног организма. То императивно захтева интерес државе, и то пре него што би било доцкан. Радићеве идеје су у стању већ сада, да се створи парола: Срби на окуп! Он гади све што је Србину свето, он тражи оцепљење од државе”. Аутор чланка се у наставку пита: „Где је тај закон о заштити државе? Ко сме да јавно прети распадањем државе?”. У закључку, у вези са применом закона, каже се: „Г. Радић је још реконвалесцент. Ваљда зато неће да се према њему примени сва законска строгост. Према њему се поступа као према детету које је оздравило. Али ми држимо да се је „дете” и сувише облагодобрило. Крајње је време, да се подривању државне целине од стране тог реконвалесцента стане на пут, ако се хоће да сачува државна целина, ако се хоће да залечи државни организам ”.

У наредном издању, у тексту поднасловом *Пречански фронт?*, на насловној страни, полемише се о Прибићевићевој пароли „пречански фронт, са мењањем Устава!”, на следећи начин: „Прве жртве те кобне његове пароле су главе два хрватска посланика и то усред Нар. Скупштине! То је био први резултат борбе

двају фронта. Али да видимо, какве ће последице та кобна парола имати специјално у Војводини. Ова је парола добро дошла у првом реду иноверији. Она је такву паролу највише и желела и очекивала. Зашто? Из простог разлога, што ће под том за њих згодном паролом моћи несметано да продужи рад на разарању њима тако мрске државе... Ући ће у тај фронт, истина са нешто изузетака, и сви они наши слабићи и сумњиви типови који су иначе бежали као кукавице са свих фронта уопште, и који су служили свима и свакоме... Ето, така би била та бедна војска која би сачињавала „прчански фронт“! Ми питамо г. Прибићевића, да ли би он као патриота могао да оперише са оваквом војском, да ли би са њоме могао да постигне какав успех? Никако! Та војска би му се приликом првог јуриша разбегла као Талијани на Капорету...Али место тог фронта мора бити слободних избора, из којих ће изнићи прави израз народне воље, па онда по оној народној: ком’ обојци, ком’ опанци!“ (Нова зора, бр. 28 од 08.07.1928)

Саопштење о смрти Стјепана Радића, *Нова зора* је објавила 12.08.1928. године (Нова зора, бр. 33 од 12.08.1928) О животу и политичком раду „великог хрватског политичара и државника“, каже се „да је био један од најбурнијих не само у нашој држави, него можда и у целој Европи“. У тексту посвећеном „једином господару хрватскога племена“, истиче се: „Степан Радић био је једини у стању, да поведе добрим путем своју масу, што је било нарочито потребно сада, када су духови били толико узрујани, кад је заоштреност између Загреба и Београда постигла свој врхунац. А он је умео чак и онда, када је моментално скрећао са правог пута да ту масу ипак поведе правим путем... Једина нам је утеха та, што ће се ваљда наћи и такав следбеник, којим ће моћи да диригује барем дух Радића“.

Тако је овог пута о Стјепану Радићу, „личности, коју је познавала и о којој је водила рачуна цела Европа“, писао вршачки демократски недељник.

Народ

Новосадски *Народ* се појавио 06.09.1924. године. Функција главног уредника припала је Мирку Савићу, који је писао већину уводника у овом листу. У првом броју се истиче да руководство

листа подржава политику Љубе Давидовића. Због тога што малим тиражом није успевао да покрије трошкове штампања, *Народ* је често западао у кризе. Али с обзиром на то да је фактички био главни орган Демократске странке за Бачку, Срем и Банат, ова партија је одлучила да га подржи. Тако је у јуну 1928. године и *Народ* био један од листова који се бавио актуелним политичким темама.

Мирко Савић се 20.06.1928. године пре подне налазио у новинарској ложи Скупштине и пратио је заседање. Своје виђење „страшне, језиве и грозне трагедије која је трајала једва један минут“, изнео је на насловној страни својих новина, у тексту под насловом *Како је, у ствари, дошло до крвопролића, и како је тај страشان злочин могао бити спречен*“. (Народ, бр. 26 од 24.06.1928) Пошто је побројао посланике које је затекао у скупштинским клупама када се придружио седници, Савић је наставио: „Пуниша Рачић је био испочетка миран и хладан. Осуђивао је опструкцију опозиције, пребацивао јој што се служи речником којим се он није служио ни онда када је био прост војник, одобравао је говор Томе Поповића, који је, мало пре њега, претио да ће у Нар. Скупштини падати мртве главе и крв тећи потоцима, ако опозиција настави са псовкама, грдњама, клеветима, изазивањем и дражењем“. А какав је утисак о другим посланицима стекао из новинарске ложе, сведоче следећи редови: „Г.Г. Др Пернар и в. Прибићевић, нарочито, а и други опозициони посланици, сваки час правили су разне упадице... Г. Пернар је тада или био пијан или је био због нечег другог нервиран : својим недоличним и изазивачким понашањем морао би он и најхладнокрвнијег говорника нервозирати. Хистерични Г. Прибичевић је сваки час вршистао, сатански се осмехивао, и непрестано гестикулирао рукама. Г.Г. Стј. Радић и Пуцељ су били релативно мирни“.

У поднаслову *Прва фатална погрешка Г. Г. Др Пернара и Прибићевића*, Савић каже: „Г. Г. Прибићевић, Др Пернар, а и остали опозициони посланици знали су добро ко је Рачић. Знали су да је то један једва полуинтелигентан, сасвим примитиван човек, сиров, пуст, плаховит, необуздан, нервно болестан, полулуд, који никако није смео уопште ући у Скупштину, човек који је у свако доба био готов на све и који није у стању да правилно оцени тежину и замашај последица појединих својих поступака. Зар не би

било паметније да је лажна СДК потпуно игнорисала Рачића и да уопште није регирала на оно што је он говорио? Зашто сви посланици СДК демонстративно нису напустили салу када је Рачић почео да прети? Међутим, стварни вођа опозиције која је опструирала, Г. Прибићевић, - који је издао налог члановима СДК, да сваког говорника владине већине, без обзира на личност, морају лично вређати, грдити, ружити, псовати, клеветати, изазивати, тако да му преседне једном за свагда да брани данашњу владу, и да га прође воља да се још једном појави на говорничкој трибини, - никада није имао ни труни разбора и мудрости, па, наравно, ни овај пут”. У наставку, новинар говори о „млаком и млитавом Г. Нинку Перићу”, за кога сматра да је имао прилику да својом интервенцијом спречи крвопролиће и наводи детаље читаваог догађаја, који се завршио „потмулим јауком и стењањем рањених”.

Наредно издање овог листа доноси одговор на питање *Ко је увео Пунишу Рачића у Народну Скупштину?* (*Народ*, бр.27 од 01.07.1928) У тексту који следи, објашњава се да је на основу извештаја са седнице Верификационог одбора о црногорским мандатима од 14.10.1927. године, закључено следеће: „За предлог г. Андрије Радовића, демократског народног посланика, да се мандат г. Пунише Рачића поништи и да се спроведе анкета гласали су само чланови Демократске заједнице. Радићевци и остали чланови опозиције гласали су заједно са радикалима да се мандат г. Рачића оснажи. Г. Ст. Радић узвикнуо је према демократама: Пуниша је сјајан човек! Шта ви хоћете? Да су сви радикали такви, то би била велика срећа!”

Народ је кратку вест о Радићевој смрти донео на насловној страни латиничним писмом, да би остатак текста био штампан уобичајено, ћирилицом, па тако и изјава коју је Љубомир Давидовић дао новинарима поводом смрти „великог политичара и човека, једне од најмаркантнијих личности у нашем јавном животу”. Том приликом Давидовић је рекао: „Мислим да ће браћа Хрвати веровати да у овом тренутку искрено делимо њихову жалост... Има се за чим жалити. Радић је био у данашњици највећи Хrvat по љубави коју је уживао међу Хrvatима, али он је био у исто време једна од највећих политичких личности, која је са знањем и енергијом радила на пословима народа... У последње време зла коб је отргла нашем народу много виђених људи, међу

које спада и пок. Радић. Без тих људи ток нашег историјског развитака биће јако успорен”. (*Народ*, бр. 33 од 12.08.1928)

Народ је међу првима доживео удар диктатуре. Последњи број је изашао 14.01.1929. године.

Остала штампа о убиству у Народној скупштини

Видовдан

У Сплиту је у марту 1921. године, под окриљем Демократске странке, оформљена организација Југословенска напредна националистичка омладина (ЈННО). У мају 1922. године ова организација је променила име у Орјуна (Организација југословенских националиста). У нади да ће, пак, успети да паралишу утицај орјунашког покрета, средином 1923.године јавила се, под окриљем Радикалне странке, националистичка организација Срнао (Српска национална омладина). Добар начин да се агресивно наметну јавности и да се међусобно разрачунају, ове две организације су виделе и у штампи. Стицајем околности, и поред тога што су ова удружења у међувремену покренула неколико листова, 1928. године, на територији о којој је овде реч, био је актуелан само један орјунашки лист, *Видовдан*.

Обласни одбор Организације југословенских националиста покренуо је 29.07.1922. године у Новом Саду своје гласило, *Видовдан*. Директор листа био је вођа новосадских орјунаша, Доброслав Јевђевић. У уводнику првог броја изнесен је програм листа, у коме је централно место заузимала борба за интегрално југословенство. Мото листа, истакнут у заглављу, био је „идући великом циљу”. У време када се појавио, *Видовдан* је изазвао велику пажњу читалаца, па је излазио најпре два пута, а потом и три пута недељно. Како би створили сигурну финансијску подлогу за даље издавање, Орјунаши окупљени око *Видовдана* су у фебруару 1925. покушали да оснују акционарско друштво, али у томе нису успели. Обласни одбор организације је у августу 1926. престао да буде власник листа. Власништво је прешло у руке једног од орјунашких првака, богатог новосадског економа, Душана Коваче-

вића, али немоћан да се избори са материјалним тешкоћама, убрзо је одустао од издаваштва. Јевђевићу није преостало ништа друго него да сопственим новцем исплати дефицит и постане власник листа. Београдска Орјуна је све чешће нападала *Видовдан*, сматрајући да он уопште више није орјунашко гласило. Јевђевић је смењен са места председника Округног одбора, али он ту одлуку није прихватио. На војвођанском конгресу, који је одржан у марту 1928, дата је пуна слобода политичког опредељења сваком члану Орјуне. У међувремену, директор листа се са својим листом савним окренуо Самосталној демократској странци. Био је кандидат за посланика на Прибићевићевој листи и од убеђеног унитаристе преко ноћи је постао аутономаш. Сматрао је да Београд нема права да Војводину учи србовању – треба да сама Војводина управља својом судбином. Говорио је да ће Срем, Банат и Бачка сачињавати велику област са најширом аутономијом. (Попов, 1983 : 240)

У јуну 1928. у заглављу је *Видовдан* и даље означен као „ орган интегралног југословенства”. Иако је тек у јесен исте године званично постао „орган самосталних демократа”, на основу оног што је својим читаоцима нудио, јасно је да је у пролеће поменуте године заиста „потпуно упловио у воде Самосталне демократске странке”.

Вест о атентату у Скупштини *Видовдан* је објавио на првој страни, у петак, 22.06.1928, у ванредном издању. (*Видовдан*, бр. 458 од 22.06.1928) Испод наслова *Зликовац Пуниша Рачић пуцао на јединство државе*, дато је следеће обавештење: „Власти су данас заплениле наш лист, јер смо у уводном чланку сматрали за човечанску дужност, да осудимо не само лопужу и друмску положару Пунишу Рачића, него и оне, који су га морално помагали, а то су многи угледни чланови садашњег радикалсодемократског режима. Ми смо тврдили да је писање радикалног листа у Београду, кога плаћа Вукићевић, а у коме се позива народ да убије Прибићевића и Радића знак, да је влада на то мислила. Ми смо тврдили да лопови и цинцари осуђују на смрт сваког оног ко се усуди да устане против лоповлука покварених режимских политичара и да је онога часа била запечаћена судбина Радића и Прибићевића када су прокламовали рат лоповлуку, насиљу, неправди и неједнакости. Када власти не дају о томе писати ми то узимамо

на знање, и то нас појачава у уверењу да смо на правом путу. Нека народ сам наводи закључке, а ми ћемо само да региструјемо догађаје”.

Сви министри и Љуба Давидовић морају бити ухапшени, стоји у поднаслову чланка на истој страни. О стању у држави насталог после скупштинског атентата, каже се: „Из целе земље а нарочито из Србије стижу узнемирујуће вести о огорченом расположењу народа против „крвничке владе” Давидовића и Вукићевића. У самој Хрватској ни подло убијство плаћеног крволока није толико узрујало народ, као вест, да ни после тог скандала ова крвава влада није још поднела оставку. Могу се очекивати најстрашније последице и у земљи и у иностранству ако до тог не дође још течајем данашњег дана. Једина спона свих крајева лежи у неподељеној оданости свих крајева према Његовом Величанству Краљу, који може да најури лопове и мучке убојице са њихових места и тим спасе целину државе и даљи заједнички живот Срба и Хрвата”.

Редакција листа пренела је и телефоном добијену изјаву „ болем и несрећом утученог вође”, Светозара Прибићевића: „Нисам никада очекивао да ћу у Београду, коме сам живот посветио, бити изложен разбојничким револверским мецима у сред парламента. Жртве, које су пале могу бити судбоносне а за целу будућност народа и државе, ако позвани правовремено не дају санкцију и репарације за нечувени злочин у историји света. Нека народ сачува мир и присебност и нека чека одлуке свога вођства. Штета је лудо губити сваку кап невине народне крви, јер нас чекају нове борбе за срећу и напредак наше отаџбине...”

Разбојничке изјаве Војислава Маринковића, наслов је текста који је *Видовдан* такође штампао у овом броју. Испод наслова *Сви који у овим крајевима остају у Демократској странци, служе својим гробарима и убицама*, каже се: „Духовни и интелектуални вођа демократских лопова, Воја Маринковић, изјавио је у Букурешту, да он мисли да нема никакве потребе, да после овог злочина пада влада. Тај Воја напротив мисли да је овај злочин учврстио владу, а најбоље би било по тој логици за владину чврстоћу да су побијени сви посланици самосталних демократа и радићеваца... Војвођанин који после ове хајдучије остане у ради-

калној или демократској странци носи пред својом децом одговорност да их излаже и у будућности револверима и бомбама цинцарских положаја, бандита, корупционаша, пљачкаша и зулумџара... Доле са животињским странкама радикала и демократа! Доле са њиховим робовима и измеђарима!”.

На другој страни овог издања, *Видовдан* се осврнуо и на реакцију својих суграђана према актуелним политичким збивањима: „Осим покварених мађарских шпијуна и неколико прљавих типова, који срамоте Србију тим што су у њој рођени, цео Нови Сад је са гнушањем осудио крвничко београдско дело. Изузетак чини прљава *Застава* која је својим ступцима бранила крвника и његову тобожњу част, које он има колико и гесе тог смрдљивог листа. Тражили смо били од полиције да забрани музику и весеље, али она је то већ из своје иницијативе наредила. Огромне масе народа цео дан на главном тргу коментаришу злочин и прете његовим зачетницима. Нашао се је и један жалостан официр који је пред разјареном масом почео да одобрава злочин али се надамо да ће команда места достојно казнити тога господина који демантује својега Краља”.

Тако је *Видовдан* регистровао догађаје два дана после атентата у Народној скупштини.

Поред слике краља Александра на насловној страни, лист је 27.06.1928. године објавио вест следеће садржине: „Убојничка рука или заслепљена себичношћу и мржњом једне насилничке групе или плаћена од душмана са оне стране Јадрана, којима не иде у рачун моћна Круна Карађорђевића покидала је све духовне и срдачне везе међу племенима и покрајинама велике Југославије. У мраку увређених и разбешњелих, у вртлогу претњи, освете, даљњих злочина и хаоса једина светост блешти из неподељене љубави и оданости према носиоцу југословенске Круне. Од њега и рањени вођа народа на болесничкој постељи и милијуни увређених и пригушених његових грађана очекују суверену реч правде и одмазде”. (*Видовдан*, бр.460 од 27.06.1928)

Лист није изашао на *Видовдан*. У првом наредном броју, директор и власник новина је, уместо помињања имендана свог листа и захвалнице оданим читаоцима, штампао обавештење у којем је истакао да већ четири месеца „сам о својим средствима без

ичије помоћи издржава лист”, те је приморан да опомене претплатнике да измире обавезе и да му помогну да продужи штампање *Видовдана*, „кога баш ових дана власти свесно хоће да упропасте пленећи га и уништавајући материјал”. (*Видовдан*, бр. 461 од 30.06.1928)

Умро је велики вођа народа, наслов је којим је *Видовдан* кратким текстом обавестио о смрти Стјепана Радића. (*Видовдан*, бр. 467 од 11.08.1928) У наредном издању, у тексту насловљеном са *Величанствени спровод покојног Стјепана Радића*, каже се следеће: „Ни највећи народи, који броје на стотине милиона нису у својој историји имали тако сјајне погребне свечаности, какву је југословенски народ приредио свом великом сину мученичком Стјепану Радићу. Преко пола милиона хрватских, српских и словеначких сељака није само испратило, него је и искрено оплакало вођу свога. Од изласка сунца до сумрака ваљали су се загревачким улицама ројеви народа, од седих старца до нејаке дечице, да последњи пут виде онога који је за њих умро. Велико ћутање владало је целога дана, ћутање бола, али и тешке претње крвницима доброг и напаћеног југословенског народа. Ни једне цигарете није савила тога дана жуљевита сељачка рука, да се не би са димом тамјана измешао профани дим дувански”. Наводећи затим и говор који је том приликом одржао „наш дични” Светозар Прибићевић, у тексту се каже и следеће: „Они бедници и слуге крвавог режима, који су кроз затворене капије и иза спуштених завеса са ужасом проматрали дивовску снагу организованог народа осетили су своју беду и ситничавост, видели су колико су смешне њихове глупе претње са насиљем над јединственим и одлучним народом”. (*Видовдан*, бр. 468 од 18.08.1928)

Новосадски *Видовдан* наставио је да излази суботом до 12.10.1929.године, када се у продаји појавио последњи број, а све што се налазило у редакцији продато је на јавној дражби. (Попов, 1983 : 241)

Ново време

Ново време, лист за савремене друштвене потребе, покренуо је крајем 1919. године у Старом Бечеју штампар и књижар Владимир Радосављевић. Најпре је функцију уредника обављао

јавни бележник др Паја Мартиновић, а 1921. године уредништво је преузео срески лекар др Милан Поповић. Главни сарадници листа били су прота Јован Степанов и учитељи Димитрије Хаднађев и Тима Димитријевић. Лист се држао става да не служи никоме, већ да жели да буде господар свог срца, својих начела и својих осећања. Испољавајући буржоаску идеологију, он је одбрану постојећег поретка схватао као грађанку дужност, а било какво опозиционо понашање сматрао је, у најмању руку, непристојношћу. Кад је критиковао, чинио је то добронамерно. Владало је уверење да је слабо продаван, јер је био „исувише фини”, никога није нападао, нити превише хвалио. (Попов, 1983 : 258) Иако је тираж био мали, свега неколико стотина, и продаван је углавном у Старом Бечеју и околини, излазио је све до 1934. године.

На трећој страни издања од 24.06.1928, под насловом *Крв у парламенту*, *Ново време* је детаљно изнело скупштинско заседање од 20.06.1928. године. (*Ново време*, бр.26 од 24.06.1928) Међутим, у наредном издању, на насловној страни, налази се препознатљив текст, препознатљивог наслова, потписан иницијалима Т. Д. Недељу дана раније Милан Јевтић је у *Банатском гласнику* објавио, овде већ помињани текст *Где је Фронтова, ту је и Грובה!* Тима Димитријевић је присвојио наслов, мало изменио текст и објавио га у *Новом времену*. Не тако жустар као Јевђевићев, али заиста незнатно модификован, чланак старобечевског учитеља је имао и неколико нових реченица: „Жалосна је и за осуду та судбоносна пракса што се сваки дан истиче разлика између тзв. Пречана и Србијанаца, који, како се тврди, хоће неку српску хегемонију да развију. Него шта предстоји правим родољубима и прекаљеним политичарима, у овим критичним моментима да учине? Морају наћи могућност да се створи нека средња линија, кокпромис, који ће свакако омогућити већ једном заједнички терен, на коме ће се срести противници, лојално са потребним разумевањем за националне потребе... Добро и спасоносно би било кад би се атентат у Скупштини сматрао само као последњи излив узнемирености и потреса, који су у дугом низу година омели консолидовање Југословенске Краљевине”. (*Ново време*, бр. 27 од 01.07.1928)

Испод наслова *Стјепан Радић је умро*, ванредно издање овог листа кратко је обавестило читаоце о смрти хрватског поли-

тичара, уз напомену да и Загребу и у Београду после ове објављене вести влада „потпун ред и мир”. (*Ново време*, бр.33 од 12.08.1928)

О убиству београдског новинара Владе Ристовића, *Ново време* је штампало текст насловљен са *Па докле тако?!* Поред изнесених детаља о овом догађају, следи коментар: „Ово убиство на Јелачићевом Тргу, још више доказује страном свету и непоколебљивим присталицама нашег јединства, да се то јединство заиста на коцку ставља са свију страна, јер се овога пута злочин догодио у Загребу, чија журналистика у своје писању не пази на изразе нити мере клевете и увреде које баца у лице својим противницима. Мора се, дакле, признати, јер и овај случај то доказује, да се смртно грешило кад се Београд стално називао „злочиначко гњездо”, јер, ето, видимо да се побеснеле страсти могу мнифестовати свугде и на сваком месту, па ма то и не био – Београд!” (*Ново време*, бр. 34 од 13.08.1928)

Поред овог, насловну страну истог здања чини и чланак о Стјепану Радићу, кратко насловљен са *Стјепан Радић умро*. Осим вести о времену смрти председника СДК, износе се и остале појединости: „Овај глас о смрти доцкан ноћ се раширио и изазвао велику констернацију, тим више, јер су лекарски билтени ових дана још говорили да је стање здравља покојника окренуло на боље. По улицама Загреба силне се масе света груписале, кој су потресом коментарисале смрт хрватског сељачког вође. Већ око поноћи на све куће су биле истакнуте црне заставе, а на богомољама су брујала звона...Смрт Радићева у београдским политичким круговима дубок је утисак изазвала. Поводом гласа да је катастрофа наступила, људи су свугде и на сваком месту говорили о предстојећим политичким последицама. Одмах су престала ноћна весеља и гости су се разишли”.

Нови Сад

Верујући да је Новосађанима потребан аполитичан часопис, који ће се искључиво бавити локалним питањима, новинар Велислав Спасић је 7.06.1924. године покренуо *Савремени Нови Сад*. Већ почетком 1925. године десиле су се извесне промене – штампар Душан Чампраг преузео је власништво и променио име листа. Под називом *Нови Сад*, излазиће све до почетка Другог светског рата.

Иако се у редакцији ових новина, у чијем је заглављу писало да су „потпуно независан орган јавног мишљења”, настојало да се заобилазе политичке теме, то очигледно није важило у случајевима када је у питању био неки упечатљив догађај. *Нови Сад* је 24.06.1928, на трећој страни, објавио вест о атентату у Скупштини, под насловом *Убиство Радића и Басаричека*. У неколико реченица дате су основне информације о делу које је починио „шумски разбојник” Пуниша Рачић, а затим следи: „Већ прве вести о ужасном крвопролићу у Скупштини узнемириле су грађанство Новог Сада, и на свима лицима огледала се велика забринутост. Разне реакције испољавале су своје афише, али после неколико минута полиција је уклањала ове афише. Већ трећи дан су све радње у 9 сати увече затворене, свирка и песма забрањена, а на згради градске куће вије се црна застава. Полиција дању – ноћу стоји у приправности. Полиција је за ова три дана запленила око двадесет разних листова у Новом Саду ; тако је и сам *Видовдан* у петак два пута био заплењен и то, прво и друго издање. (*Нови Сад*, бр 29 од 24.06.1928) О ситуацији у земљи, лист даље пише: „У целој држави узрујање духова све више расте. У Загребу је утисак изванредно тежак и дошло је прекјуче, на ноћ, до крвавих сукоба између жандармерије и демонстраната. Има више мртвих и већи број рањених. Мир и ред је успостављен”.

Текст доноси још и изјаве „једног виђеног радићевца” и „једног угледног Прибићевићевца”, који осуђују „скандал који се никада у историји није десио”. Осим политичке оријентације, ништа друго се о њима не наводи.

На истој страни, у кратком чланку, каже се и следеће: „Краљ је већ неколико пута посетио рањене посланике и породице умрлих. Када је загрлио уцвелећу удовицу – са седморо деце – покојног Павла Радића, Краљ је плакао. Краљ је страховито огорчен злочинем владиног посланика и разбојника Рачића и обећао је Радићу на болесничкој постељи да ће све учинити, да се кривци казне и да се даде задовољштина увређеном народу”.

Као и већина листова који су излазили седмично, *Нови Сад* је вест о смрти Стјепана Радића и убиству новинара Ристовића, штампао у истом броју. Текстови који су се бавили овим темама овде су заузели трећу страну другог августовског издања”. (*Нови*

Сад, бр. 31 од 12.08.1928) Аутор чланка који говори о Радићевој смрти, овако износи своје виђење новонастале политичке ситуације: „Шта сад? На ово питање једини позитиван одговор јесте: у прилог виших државних интереса, репарације се морају дати тешко увређенима и оштећенима; ако се жели добро самој држави. Без обзира, злочинци морају искусити законске последице, а Народна Скупштина, у којој се одиграо крвави злочин, мора се распустити и расписати нови потпуно слободни избори. То је оправдани минимум захтева од стране увређених и оштећених а који у себи садржи и логику политичке мудрости”.

Текст о у Загребу убијеном новинару, насловљен са *Шта се сеје – оно се и жање*, заправо једва да је вест о том догађају: „Вели се, о мртвима када се нема шта добро не треба ни хрђаво рећи. Па то би требало да се примени и на покојнога Ристовића, уредника београдског *Јединства*. Али као јавност, ћутке не можемо прећи, и не рећи истину, бар оно што се зна”. Говорећи у наредним редовима о Ристовићу као „негдашњем најватренијем омладинском комунистичком агитатору, који се чудним неким случајем нашао да уређује ултра – шовинистичко београдско *Јединство*”, лист пише и следеће: „Шта је и каква је сила покретала пок. Ристовића да преко *Јединства* пропагира убиства вођа опозиције? Шта је и каква је сила покретала пок. Ристовића да иде у раздражени Загреб, који је знао за њега, ко је и шта је он ? А тако исто мора ишчуђавати, зашто је, иначе ревносна београдска полиција за гушење штампе, ћутала и пуштала да се преко *Јединства* пропагирају политичка убиства? Акција пок. Ристовића је потпуно неразумљива, а његова смрт још неразумљивија. Остајемо да се задовољимо оном народном: шта ко сеје, оно ће и да жање!”

Тако је о актуелним збивањима у лето 1928. године писао овај самозвани потпуно независан орган јавног мишљења.

Закључак

Информативно-политичка штампа која је у Војводини била актуелна у пролеће 1928. године, била је политички обојена. Неки

листови су своју страначку орјентацију јасно наглашавали, јер су били и гласила одређених политичких партија, па се и знало ко је међу читалачком публиком њихова циљна група. Међутим, постојале су и новине које су тежиле да објективно извештавају и своју намеру да независно третирају актуелне друштвене теме такође су јавности давале до знања. Испоставило се да им то баш и није полазило за руком у бурном политичком времену какво је ово било.

Осуда атентата у Скупштини је заједничка карактеристика свих новина које су о томе писале. Али, извесне нијансе у коментарисању овог догађаја су ипак постојале. Војвођанска штампа је о обиству хрватских посланика у Народној скупштини 1928. године писала површно и једнострано. Овај догађај је праћен са страначких и фракционашких позиција, изнешено је много различитих мишљења која су се потирала и нису биране речи када се писало о политичким противницима. Не знамо какав су утисак аутори текстова оставили на читалачку публику, али сви листови који су тада излазили, а сачувани су до данас, драгоцени су. Њихова вредност је у томе што су огледало времена у коме су настали и средине из које су поникли.

Литература:

- Аврамовски, Живко (1986), *Британци о Краљевини Југославији. Годишњи извештаји Британског посланства у Београду 1921-1938*, књига 1, Загреб,
- Бобан, Љубо (1974), *Мачек и политика Хрватске сељачке странке 1928-1941*, књига 1, Загреб,
- Бјелица, Слободан (2005), *Радикали у Војводини 1919-1929*, Београд,
- Глигоријевић, Бранислав (1979), *Парламент и политичке странке у Југославији (1919-1929)*, Београд
- Глигоријевић, Бранислав (2002), *Краљ Александар Карађорђевић. Српско-хрватски спор*, књига 2, Београд,
- Казимировић, Васа (1995), *Србија и Југославија 1914-1945*, књига 2, Крагујевац,
- Матковић, Хрвоје (1972), *Светозар Прибићевић и СДС до шестојануарске диктатуре*, Загреб,

- Петрановић, Бранко (1987), *Историја Југославије 1918-1941*, књига 1, Београд,
- Попов, Душан (1983), *Српска штампа у Војводини 1918-1988*, Нови Сад,
- Чулиновић, Фердо (1961), *Југославија између два рата*, књига 1, Загреб.

Периодика

- Банатски гласник*, Велики Бечкерек
- Народ*, Нови Сад
- Нова зора*, Вршац
- Нови Сад*, Нови Сад
- Ново време*, Стари Бечеј
- Панчевац*, Панчево
- Поклич*, Нови Сад
- Видовдан*, Нови Сад
- Застава*, Нови Сад

Summary: The Parliament of Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in the middle of 1928 characterised political exclusiveness and impossibility to find agreement between the members of governing parties and the members of opposing parties. Tense atmosphere created by uproarious debates on different scandals and corruption affairs, insults and mutual accusations of these two sides, culminated on 20th June by an assassination in the Parliament. All that was a reflection of complicated socio-political circumstances, which would, in 1929, bring to the abolition of parliamentarism and the establishment of monarchic dictatorship. In days when parliamentarism in the state encountered hard days, when the highest state governing body became the place full of intolerance where all boundaries of common decency were being crossed, the social climate also could not be different. Society which had all its common human values disrupted, also had the press which depicted that state of affairs.

Key words: Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, The Parliament, political parties, assassination, Puniša Račić, political crisis, the press.